



Den Haag

Beschrijving van architectuurstijlen

Achtergrondinformatie bij de Welstandsnota Den
Haag 2017

Bij de beschrijving van de in Den Haag voorkomende architectuurstijlen, is een onderscheid gemaakt tussen de historische binnenstad en de rest van de stad. In de binnenstad zijn de voorkomende architectuurstijlen gebundeld en beschreven in vier stijlgroepen. Voor de rest van de stad zijn de voorkomende architectuurstijl afzonderlijk beschreven.

1 Architectuurstijlen in de Haagse binnenstad

De binnenstad van Den Haag kent een grote verscheidenheid aan architectuurstijlen. Op basis van overeenkomstige (hoofd)kenmerken zijn deze stijlen gebundeld in vier stijlgroepen:

Groep 1: Architectuur met klassieke invloeden

Groep 2: Architectuur van rond 1900

Groep 3: Vroegtwintigste-eeuws expressionisme

Groep 4: Wederopbouw, recente architectuur en renovatie

▪ **Groep 1** Architectuur met klassieke invloeden

De kenmerken aan de hand waarvan de stijlen in deze groep zijn samengevoegd, zijn niet alleen constructie en materiaalgebruik, maar vooral het feit dat ze zijn beïnvloed door de vormtaal uit de klassieke oudheid. In eerste instantie is dit een opleving van het klassieke cultuurgoed in de Italiaanse renaissance en de daarmee gepaard gaande architectonische vernieuwingen en innovaties. Deze zorgen voor verspreiding van de klassieke vormen over heel Europa. Stijlen in deze groep zijn: renaissance, classicisme, de Lodewijkstijlen, neoclassicisme, empire, eclecticisme, neorenaissance en de Um 1800-beweging. De hoofdvorm van huizen en gebouwen in deze groep is vaak eenvoudig. Gebouwen hebben blokvormige bouwvolumes en symmetrie op de middenas, soms in combinatie met een gedeelte dat iets naar voren springt: de risaliet. Hier bevindt zich meestal de ingang. Door het verspringen van de rooilijn krijgt de gevel vorm en wordt de indeling van het gebouw zichtbaar gemaakt aan de buitenzijde. De basis van de gevel wordt veelal geaccentueerd door een natuurstenen plint, vaak met souterrain. Hierboven bevindt zich de bel-etage. Symmetrie, harmonische verhoudingen en proportie zijn aspecten die een belangrijke rol spelen. Gevels hebben een duidelijke geleiding. Door middel van lijsten worden de verdiepingen benadrukt. Kroonlijsten benadrukken de overgang van de gevel naar het dak, dat soms bewust uit het zicht gelaten is, maar soms ook groot en opvallend is. Naast een decoratieve functie hebben de lijsten ook een praktische functie, als hemelwaterafvoer. De meeste gevels van woonhuizen in deze groep zijn in een sobere variant van het classicisme uitgevoerd. Het zijn uiterst eenvoudige lijstgevels, vrijwel zonder enige decoratie. Alleen bij de vensters of de kroonlijst bevindt zich soms ornamentiek. Rijkere gebouwen zijn ontworpen volgens meetkundige verhoudingen om harmonie en symmetrie te verkrijgen. Op de bakstenen of deels bepleisterde gevels bevinden zich vaak beeldhouwde of gepleisterde ornamenten. Omdat de basisprincipes vrijwel hetzelfde zijn, is een stijl in deze groep vooral te herkennen aan de ornamentiek of techniek. Ornamenten hebben vormen die afgeleid zijn van de klassieke tempelbouw, zoals frontons, friezen en (half)zuilen, maar ook wel barokke vormen, zoals ovalen en krullen. De ontwikkeling van bouwmethodes, materiaaltoepassing en dergelijke loopt parallel aan de stijlontwikkeling. Waren er eerst alleen vensters met veel kleine ruitjes, naarmate de techniek vordert en er grotere glasoppervlakken gemaakt kunnen worden, worden de ruiten steeds groter. In de negentiende eeuw wordt op grote schaal gebruik gemaakt van prefab sierelementen, terwijl voorheen alles ambachtelijk vervaardigd werd. Deze sierelementen zijn gemaakt van terracotta, zink en later ook van Portlandcement.

▪ **Groep 2** Architectuur van rond 1900

Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw maken nieuwe materialen en constructies hun opgang. Ornamentiek bestaat niet alleen uit losse elementen, maar ook uit delen van de constructie van een pand. Deze kenmerken zijn met name terug te vinden in de neogotiek, overgangsarchitectuur en art nouveau. Afzonderlijke huizen in deze groep vormen meestal een bouwkundige eenheid. De scheidslijn tussen de verschillende stijlen is vaak bewust overtreden. Classicistische vormen worden verlaten en vervuld voor exotische motieven en vormen uit de romaanse en gotische architectuur, maar ook voor nieuwe, op de natuur geïnspireerde, vormen. De neogotiek met zijn spitsboogvensters, uitkragende hoektorentjes, reeksen spitsboogjes, en drie- en vierpassen als ornamentiek wordt zelden toegepast voor woonhuizen, maar juist voor kerken en daaraan verwante gebouwen. Overgangsarchitectuur vertoont kenmerken van de neorenaissance, in combinatie met art nouveau ornamentiek en kleurig materiaalgebruik. Late overgangsarchitectuur kent ook invloeden van expressionistische bouwstijlen. De art nouveau is een zeer decoratieve stijl, die gekenmerkt wordt door gestileerde motieven, afkomstig uit met name de plantenwereld. Typisch is de zwierige, sierlijke asymmetrische lijnvoering, ook wel zweepslagmotief genoemd. Dit motief wordt bijvoorbeeld bij balkons, kozijnen of puur als sieralement op de gevel gebruikt. Een meer geometrische vorm van art nouveau is ook veel toegepast in Den Haag. In de periode rond 1900 worden chaletkappen geïntroduceerd. Deze op de houten, Zwitserse chalets geïnspireerde kappen blijven tot in het begin van de twintigste eeuw populair en worden gecombineerd met meerdere stijlen, zoals de neogotiek en de overgangsarchitectuur. Het materiaalgebruik, grote glasoppervlakken in combinatie met veelvuldig gebruik van smeedijzer, zorgt mede voor de nieuwe vormen in de architectuur. Bakstenen zijn meestal geperst en daardoor regelmatig van vorm. Ze worden geglaazuurd in verschillende kleuren. Het gebruik van meerdere kleuren en materialen in de gevel is dan ook een van de belangrijkste kenmerken van deze groep. Er wordt getracht de gevels zo plastisch mogelijk te maken door toepassing van loggia's, erkers en torentjes. Het dak krijgt meer nadruk: niet alleen in vorm, maar ook door de toepassing van bijzondere, gekleurde dakpannen. De grote glasoppervlakken uit deze tijd zijn uitermate geschikt voor etalages en veel bestaande winkelpanden krijgen een nieuwe pui. Bestaande klassieke gevels worden soms vernieuwd door ze te voorzien van een pleisterlaag, waar bijvoorbeeld art nouveau motieven in reliëf in aangebracht worden.

▪ **Groep 3** Vroegtweintigste-eeuws expressionisme

Binnen deze stijlgroep staat de vorm van de gevelwand centraal. Het betreft gebouwen die tussen de Eerste en Tweede Wereldoorlog gebouwd zijn. Constructie wordt soms zichtbaar gemaakt, naar voorbeeld van het rationalisme van Berlage. Vormen van expressionisme zijn de Amsterdamse School en de Nieuwe Haagse School. In deze stijlgroep is ook het functionalisme opgenomen. Kenmerkend voor het expressionisme is de plastiek in de gevels; naar voren komende blokvormige bouwdelen of erkers en terugliggende muurdelen. De expressie van de architectuur wordt versterkt door betonnen elementen als dorpels en kordonlijsten en door een in het oog springende, overstekende dakrand. Deze elementen benadrukken onderdelen van het gebouw, bijvoorbeeld hoeken, toegangen of een lijnenspel over de gehele huizenrij. De meeste expressionistische architectuur is toegepast in de woningbouw. De panden zijn gegroepeerd in woonblokken met meestal portiekwoningen van enkele verdiepingen. De nadruk ligt op het horizontale aspect. De Nieuwe Haagse School is met name gebruikt voor woonwijken, waarbij de ensemblewaarde een rol speelt. In de binnenstad van Den Haag geldt

dit nauwelijks. Hier gaat het meestal om individuele voorbeelden. Alleen bij het Westeinde is een buurt in deze stijl gebouwd. Binnen de Amsterdamse School en de Nieuwe Haagse School worden gebouwen opgevat als één grote sculptuur, een organisch geheel. De ornamentiek bestaat uit ingewikkelde details en geveluitstulpingen. Ook wordt veel gebruik gemaakt van sierverbanden in het metselwerk. Men zoekt naar expressie in de verscheidene onderdelen van de compositie. In de binnenstad zijn enkele individuele panden in deze stijl te vinden. Gelijktijdig met de ontwikkelingen binnen de Nieuwe Haagse en Amsterdamse School zijn er ook andere bewegingen ontstaan, zoals het functionalisme. Deze architectuurstroming heeft een ornamentloze vormgeving. Rechte hoeken en vierhoekige vormen overheersen. De gebouwen hebben platte daken. De stijl is zeldzaam in de Haagse binnenstad, maar veel late Nieuwe Haagse School heeft invloed ondergaan van het functionalisme. Hoewel de vormtaal vernieuwend is, wordt gebruik gemaakt van traditionele bouwmethoden en materialen, zoals hout, baksteen en natuursteen. Kenmerkend is ook de toepassing van glas-in-lood ramen met geometrische motieven in veelal stalen kozijnen.

▪ **Groep 4** Wederopbouw, recente architectuur en renovatie

Van 1945 tot in de jaren zestig is er in Den Haag veel gebouwd. De architectuur uit deze tijd wordt wederopbouwarchitectuur genoemd. In Den Haag is deze bouwstijl veel toegepast om de kwantiteit van woningen te vergroten. In de binnenstad is hiervan geen sprake. Er zijn wel enkele wederopbouwpannen te vinden, maar dit zijn juist vaak traditionalistisch aandoende kantoorpannen, die bij Groep 1 benoemd zijn. In reactie op de op kwantiteit gerichte manier van bouwen in de wederopbouw ontstaan initiatieven die meer gericht zijn op de individuele behoeften van bewoners en gebruikers. Ook wordt de behoefte van architecten zich te onderscheiden binnen hun vak groter. In de Haagse binnenstad worden enkele inbreidingsplannen gerealiseerd. Deze nieuwbouw onderscheidt zich duidelijk van de oudere architectuur en sluit soms nauwelijks aan op het historische karakter van de binnenstad. Afgelopen decennium is er veel nieuwbouw bijgekomen in de binnenstad. Het gaat dan voornamelijk om het gebied rond het Centraal Station. Hier is onder meer 'De Resident' gerealiseerd, een project waarin zowel woningbouw, kantoren als ministeries hun plaats hebben. De grote stadsvernieuwingen, begonnen in de jaren zeventig, brengen met zich mee dat, behalve de grote nieuwbouwplannen, ook veel architectuur gerenoveerd wordt.

2 Architectuurstijlen buiten de Haagse binnenstad

▪ Neoclassicisme

Ongeveer vanaf 1750 tot het einde van de negentiende eeuw wordt in de neoclassicistische bouwtrant gebouwd. In eerste instantie was de grootste inspiratiebron voor deze stijl de archeologische vondsten in Italië en de herontdekking van het oude Griekenland. In Nederland werd deze stijl geïntroduceerd in de regeringsperiode van Lodewijk Napoleon (1806-1810). Het neoclassicisme, toen in de bloei van zijn bestaan, werd sterk geassocieerd met het Franse keizerlijke gezag. Zowel Franse als Nederlandse jonge architecten werden door Lodewijk Napoleon met een studiebeurs naar Parijs en Rome gestuurd om daar architectuur te studeren. Bij terugkeer uit het buitenland konden deze jonge architecten hun kennis in praktijk brengen.

Tussen 1820 en 1850 volgde er een zeer strenge navolging van de Griekse klassieke architectuur. Kenmerkend voor deze periode is het gebruik van elementen uit de Griekse tempelarchitectuur, zoals losstaande zuilenrijen, frontons, acanthusranken, gestileerde plantenbladeren en bepleistering ter imitatie van natuursteen blokken.

Na 1850 wordt het neoclassicisme minder zuiver. Er worden dan ook invloeden uit andere bouwstijlen, zoals het romaans en de gotiek, gebruikt. Na 1860 ontstaat uit deze stijl het eclecticisme.

De architectuur van het neoclassicisme heeft een sobere, zwaarwichtige uitstraling. Ornamentiek is beperkt tot een minimum, vaak rond de ingangspartij en de vensters erboven. Rond de vensters is dan een houten architraafbetimmering of een studijst aangebracht. De gevel, al dan niet voorzien van een pleisterlaag, wordt vaak bekroond door een timpaan of een eenvoudige kroonlijst. Soms is de ornamentiek in zijn geheel weggelaten, waarvan een sobere baksteengevel het resultaat is.

▪ Eclecticisme

Het eclecticisme is één van de architectuurstijlen uit de negentiende eeuw die terug grijpt op classicistische bouwstijlen. Eclecticisme is bijzonder, omdat het als enige stijl verschillende classicistische stijlen als voorbeeld neemt. De naam is afgeleid van het Griekse woord voor kiezen. Ofschoon de interpretatie van het begrip kan variëren, is de stijlgroep in Den Haag redelijk vastomlijnd. Er is een belangrijk onderscheid te maken tussen de indeling van de gevel en de vormtaal van de samenstellende gevelonderdelen. Door gebruik te maken van grote vlakken met een verschillende structuur ontstaat een heldere compositie in de gevel, die de overwegend vrij grote schaal van de gebouwen benadrukt. De symmetrische opbouw weerspiegelt verhoudingen die in de Romeinse tempelbouw al werden gebruikt.

Het eclectische van de stijl komt vooral naar voren in de vorm van de verschillende onderdelen. De stijl grijpt hierbij voor een belangrijk deel terug op de verschillende Lodewijkstijlen: achttiende-eeuwse Franse interpretaties van de Romeinse bouwkunst. Gevels worden beëindigd met een rechte kroonlijst, vaak met een hoog fries – een met stucwerk versierde rand onder de daklijst – dat in het midden weer verbijzonderd kan zijn, bijvoorbeeld met een timpaanachtige vorm. Ramen zijn omlijst met een stucrand, vaak met eenvoudige profiellijsten, en bekroond met een uitbundig ornament.

▪ **Neorenaissance**

De neorenaissance heeft in Nederland een sterk politieke achtergrond. Na de Franse overheersing rond 1800 en de afsplitsing van België in 1830, was er in Nederland behoefte aan een nationale architectuurstijl. De Hollandse renaissance uit de zeventiende eeuw weerspiegelde niet alleen de zelfstandigheid van de Republiek der Nederlanden, maar daarmee ook het primaat van het protestantse geloof. De Hollandse renaissance probeerde op een zuivere manier de Romeinse bouwkunst na te volgen. Daardoor vertonen zowel deze voorbeeldstijl als de negentiende-eeuwse neorenaissance een grote eenheid in vorm. Dit in tegenstelling tot andere neostijlen die uit verschillende stromingen vormen overnamen en deze sterker aanpasten. De neorenaissance is voornamelijk 'façade'-architectuur. Dat wil zeggen dat niet het hele gebouw, maar alleen de gevel de stijl uitstraalt.

In de neorenaissance is elke woning een zelfstandig onderdeel in de straatwand. Soms worden woningen wel achter één gevel samengevoegd, maar dan wordt in de gevel een groot pand gesuggereerd. Spekbanden geleiden de straatwand horizontaal. Ingangspartijen, erkers en dakkapellen gevel reliëf en een zekere verticaliteit aan de gevelwand.

▪ **Overgangsarchitectuur**

De overgangsarchitectuur ontleent verschillende elementen en ornamentiek aan architectuurstijlen als de art nouveau, neorenaissance of chaletarchitectuur. Het is een soort mix van nieuwe impulsen in de architectuur rond 1900.

De overgangsarchitectuur bevindt zich tussen stijlvaste historiserende negentiende-eeuwse architectuur, zoals de neorenaissance, en 'moderne', functioneler vormgegeven architectuur. Dit komt met name tot uiting in de ornamentiek, waar de verschillende stijlvormen door elkaar heen worden gebruikt. In de vroege voorbeelden is de ornamentiek volledig historiserend, maar later zijn er duidelijke voortekenen van het expressionisme te zien, bijvoorbeeld in accentueringen van portieken of hoekpartijen. Ze staan op zichzelf in de straatwand.

De panden in deze stijl hebben vaak de nadruk op verticale lijnen. Een onderdeel van dat laatste gegeven, ook al geldt het niet voor alle voorbeelden, is dat de afzonderlijke huizen meestal een bouwkundige eenheid vormen.

Er is veel gebruik gemaakt van nieuwe materialen, zoals gietijzer en gewapend beton, en nieuwe vormen en technieken. Woonhuizen zijn uitgevoerd in gele, oranje, witte of rode baksteen, afgewisseld met geglazuurde baksteen in contrasterende kleuren. Opvallend zijn de grote raampartijen.

▪ **Art nouveau**

Aan het einde van de negentiende eeuw ontstond er een zoektocht naar een nieuwe stijl. De tot dan toe gebruikte neostijlen werden afgedaan als niet oorspronkelijk. De art nouveau zou de eerste oorspronkelijke stijl zijn sinds de gotiek. Deze op ornamentiek gebaseerde stijl heeft slechts in enkele Haagse gebouwen zijn nadruk achtergelaten. De Haagse art nouveau heeft verschillende gezichten. Aan de ene kant heeft de architectuur een uitbundige lijnvoering met zweeps slagmotief en op de natuur geïnspireerde vormen. Aan de andere kant komt er een strakke en meer geometrische versie van de art nouveau voor.

Er werd veel gebruik gemaakt van nieuwe materialen, zoals gietijzer en gewapend beton, nieuwe vormen en technieken. Woonhuizen werden uitgevoerd in gele, oranje, witte of rode baksteen, afgewisseld met geglazuurde baksteen in contrasterende kleuren. De architectonische vormgeving wordt verlevendigd met erkers, balkons, torens en koepels. Opvallend aan al deze beeldaspecten is de grote verscheidenheid waarin zij voorkomen. Er komen in Den Haag slechts weinig voorbeelden voor waarbij de art nouveau een hele straatwand vormt. De meeste voorbeelden zijn individuele gebouwen, die later tussen de bestaande architectuur zijn geplaatst. Ook oudere, reeds bestaande, woningen werden gemoderniseerd in deze stijl. De gevel werd in deze gevallen meestal voorzien van een pleisterlaag met een daarin verwerkte ornamentiek.

▪ Traditionele architectuur

Traditionele architectuur heeft meerdere gezichten. Afhankelijk van de periode waarin de stijl gebruikt is, is de uitwerking ervan en de vorm veranderlijk. Er zijn twee perioden waarin traditionele architectuur regelmatig werd gebruikt. Ten eerste is dat de periode rond de Eerste Wereldoorlog, circa 1910 - 1920. De tweede periode is tot aan de Tweede Wereldoorlog, circa 1920 - 1940. De beide stromingen binnen deze architectuurstijl worden vertegenwoordigd door sobere baksteen gebouwen, waarbij het gebruik van decoratief metselwerk vaak de enige ornamentiek vormt. Niet alleen de gevels, maar ook lateien, dorpels en muurafdekken zijn in baksteen uitgevoerd. De verbijzonderingen van deze stijl zijn meestal te vinden in de fantasierijke vormgeving van de architectuur en haar beeldaspecten.

Een groot verschil tussen de beide stromingen is het uitgangspunt voor de architectuur. Traditionele architectuur uit de eerste periode heeft een voornamelijk historiserende inslag. De stijlelementen doen sterk denken aan de achttiende-eeuwse classicistische architectuur. Rijzige muurdammen, bordessen, hoogopgaande dakvlakken en lantaarns, een ronde dakkapel rondom voorzien van glas ter verlichting van een trappenhuis, verwijzen naar deze oudere architectuur uit de achttiende eeuw. Het traditionele karakter wordt benadrukt door de het decoratieve gebruik van metselwerk in de balustrades van balkons en bordessen. Meest voorkomend in deze variant van het traditionalisme zijn statige herenhuizen, aangelegd in rijkelijk groen.

Ondanks het gebruik van moderne bouwmaterialen zoals een betonnen skelet, hadden de gebouwen van deze stijl een monumentaal en traditioneel karakter. Binnen deze stroming is de ook de Um 1800-architectuur te plaatsen. Aan het begin van de twintigste eeuw ontstaat deze architectuurstijl, waarvan de inspiratiebron te vinden was in het plaatwerk van de Duitse architect Paul Mebes: *Um 1800: Architektur und Handwerk im letzten Jahrhundert ihrer traditionellen Entwicklung*. Dit in 1908 uitgekomen boek werd door de architecten van deze architectuurstijl gebruikt in hun strijd tegen het rationalisme van Berlage. Bankinstellingen, grote kantoren en het establishment hadden de voorkeur voor een meer traditionele bouwkunst, waarin bekende elementen werden gebruikt. Een architectuur die vertrouwen opwekte en herkenbaar was.

Het gevelbeeld van de Um 1800-architectuur werd grotendeels bepaald door de gebruikte ornamentiek, die was gebaseerd op de verfijnde stijlelementen uit de tweede helft van de achttiende eeuw, de Lodewijk XVI-periode. De gevels werden bekleed met natuursteen voorzien van pilasters, guirlandes en frontons. Uit de Javaanse batikunst werden dierfiguren en andere symbolen overgenomen.

De traditionele architectuur uit de tweede periode is romantisch-landschappelijk van aard. Het woningtype varieert van vrijstaande bungalow tot rijtjeshuis, maar alle woningen hebben

het karakter van een vrijstaand gebouw. Een belangrijk kenmerk van de groep is dan ook dat de woningen straatgevels rondom hebben. Het accent ligt niet op één gevel, wat onder meer naar voren komt in de benadrukking van hoeken en in de opbouw en de vorm van de kap, en bijvoorbeeld in het aan meer zijden voorkomen van topgevels.

Te noemen is ook de Engelse landhuisarchitectuur, die verwijst naar de romantische, landschappelijke architectuur zoals deze in de negentiende eeuw voor landhuizen in Engeland werd gebruikt.

▪ **Nieuwe Haagse School**

De Nieuwe Haagse School is een van de meest voorkomende bouwstijlen in Den Haag. In de wijken die gebouwd zijn tussen de twee wereldoorlogen bepaalt de stijl voor een groot deel het beeld. Gevels met veel plastic, naar voren komende blokvormige bouwdelen of erkers en terugliggende muurdelen, zijn kenmerkend. De expressie van de architectuur wordt versterkt door betonnen elementen zoals dorpels en kordonbanden en door een in het oog springende overstekende dakrand. Deze elementen benadrukken onderdelen van het gebouw, bijvoorbeeld hoeken of toegangen, en vormen een lijnenspel dat de eenheid van de straat benadrukt. De woningen in deze stijl zijn onderdeel van ensembles, variërend van een aantal panden tot een hele straatwand, die hun uitstraling voor een groot deel ontleen aan hun homogeniteit. De stedenbouwkundige structuren voor de wijken, en voor een deel het ontwerp van de woningen, zijn vaak in één plan ontworpen. Elke afzonderlijke woning is herkenbaar, maar zij blijft altijd ondergeschikt aan het geheel. Door de kwaliteit van de ontwerpen, van de hand van gemeentelijke architecten, maar bijvoorbeeld ook van Berlage, hebben de wijken een grote samenhang en veel aantrekkelijke gebouwen en straten. De onderdelen van de gevel dragen het totaalbeeld van de woonomgeving, waarbij sommige beeldaspecten een grotere rol spelen dan andere. Op verschillende punten is de architectuur versierd met ornamenten of rijk uitgevoerde onderdelen. In bovenlichten komen zeer mooie voorbeelden van glas-in-lood ramen voor en verspreid door de wijken zijn bijzondere, vaak zeer abstracte, maar met zorg vormgegeven ornamenten te vinden. Een rode draad zijn de portieken en entreepartijen, die de wijk versieren en de gevels ritmiek geven en herkenbaar maken.

In de wijken, waar de stedelijke structuur een groen karakter heeft, is de Nieuwe Haagse School architectuur vaak nauw verbonden met de traditionele architectuur. De beeldaspecten van de beide architectuurvormen vertonen een grote verwantschap, waardoor de stijlen als het ware in elkaar overvloeien. Deze verwantschap komt vooral tot uiting in het gebruik van baksteenornamentiek in de gevel, de uitwerking van kozijnen, schoorstenen en de dakopbouw.

▪ **Amsterdamse School**

De Amsterdamse school komt niet veel voor in Den Haag. Daardoor vallen de gebouwen in deze stijl op en vormen ze bijzondere plekken in de stad.

De Amsterdamse School heeft als belangrijkste kenmerk dat het bouwblok, vaak een hele straatwand, het plastische onderwerp is. Dat wil zeggen dat de karakteristieken van de stijl vooral naar voren komen in de vorm van de totale wand van een bouwblok. De middelen die hiervoor worden gebruikt variëren van kleine niveauverschillen in de gevel tot expressieve muurpartijen, met ronde vormen, en accenten in verschillende kleuren baksteen. De massa wordt gekneed en alle onderdelen voegen zich daarin.

In Den Haag komt voornamelijk een sobere variant van de stijl voor, in vroege voorbeelden worden zelfs alleen elementen toegepast in verder niet typische Amsterdamse School-gebouwen. Het sobere karakter betekent dat de stijl vorm krijgt in details, bijvoorbeeld in onderdelen van kozijnen. Met veel zorg zijn de gebouwen ontworpen. Met weinig middelen wordt grote expressie bereikt.

▪ **Wederopbouwarchitectuur**

De woningen in deze stijlgroep zijn in hun vorm voor een deel bepaald door hun ontstaan vlak na de Tweede Wereldoorlog. Met deze architectuur is er naar gestreefd de woningnood te verhelpen. Daarom is wederopbouwarchitectuur voornamelijk toegepast bij woningen in de vorm van flats in strokenbouw met gemeenschappelijke tuinen.

Eenheid in de architectuur wordt voornamelijk gevormd door de verkaveling, de vorm en de hoogte van de bouwblokken en de gemeenschappelijke tuinen. De meeste woningen zijn onderdeel van een portiek- of galerijflat en daardoor in hun vorm ondergeschikt aan het gebouw.

In de architectuur komen veel experimenten voor met geïndustrialiseerde bouw. Dat wil zeggen dat de productie voor een deel niet meer op de bouwplaats is geschied en vervangen is door prefab elementen. Wat ornamentiek betreft is het gebruik van betonnen elementen in de gevel bijzonder. Deze hebben de vorm van gevelstenen met bijvoorbeeld een dierfiguur of geometrische vormen als ruiten. Een ander kenmerk is de bijzondere verwerking van baksteen in de gevel, eventueel in combinatie met tegeltjes.

In delen van Den Haag is zogenaamde shake hands architectuur aan te treffen, een vorm van wederopbouwarchitectuur die wat traditioneler is dan de architectuur in de typische wederopbouw wijken en die meer ornamentiek heeft.

▪ **Jaren '70-'80 architectuur**

De architectuur uit de jaren '70-'80 van de twintigste eeuw is deels beïnvloed door de late wederopbouwarchitectuur, maar ook is er vernieuwing. In de woningbouw kwam, als gevolg van de democratiseringsgolf, steeds meer behoefte aan differentiatie in de architectuur op basis van groepen in de samenleving zoals ouderen, alleenstaanden, gezinnen en woongroepen. De rijksoverheid domineerde en stimuleerde het beleid, maar gestreefd werd naar een grote directe of indirecte invloed van bewoners op het ontwerpproces. Woningen werden gebouwd als onderdeel van stadsvernieuwing, 'bouwen voor de buurt' en uitbreidingsprojecten. Deze stadsuitbreidingen bestonden voornamelijk uit laagbouw. De nadruk kwam meer dan na de oorlog te liggen op kwaliteit in plaats van kwantiteit. Met name technische kwaliteiten als warmte- en geluidsisolatie werden steeds belangrijker. De architectuur greep terug op eenvoudige, traditionele vormen en materialen. Er werd voornamelijk gebouwd in ruwe baksteen, hout en met traditionele dakvormen als het schild- en zadeldak. De constructie van de panden was meestal van beton.

Opvallend kenmerk van de architectuur is dat hoeken van woningen en vensters vaak worden afgeschuind. De kleuren bruin, geel, oranje en rood overheersen. Er wordt geen ornamentiek toegepast. Het versierende zit in de vormgeving van bepaalde details. Soms bevinden zich betonnen elementen in het zicht en maken de structuur van de woning of het gebouw zichtbaar.

▪ **Recente architectuur**

In reactie op het naoorlogse bouwen ontstond een meer heterogene architectuur. Van een overwegende architectuurstijl is niet langer sprake. Gebouwen, ensembles en buurten onderscheiden zich in hun vormgeving.